

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.152>**І. С. Сиводед**

*заступник начальника першого відділу процесуального керівництва
управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях
про злочини у сфері оборонно-промислового комплексу
Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері
Офісу Генерального прокурора,
аспірант ІІ курсу кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-2057-9609*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ І ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Статтю присвячено питанням використання спеціальних знань та дослідженню проблем призначення судових експертиз під час розслідування умисних убивств військовослужбовців під час проведення бойових дій. Відомо, що в кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання застосовуються у двох формах: використання спеціальних знань під час окремих слідчих дій і в межах проведення експертизи. На відміну від участі фахівця, проведення експертизи характеризується тим, що особа, яка володіє певними знаннями, з дотриманням особливого процесуального порядку здійснює дослідження і дає висновок, що служить самостійним джерелом доказів. Судові експертизи, крім процесуального й організаційного розподілу на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні і комплексні, можуть бути розділені за видами, що, зі свого боку, залежить від об'єкта і завдання дослідження, та мають свої підвиди. За справами про умисні вбивства військовослужбовців можна виділити такі основні види судових експертиз: судово-медична (експертиза трупа, експертиза речових доказів, експертиза волосся, нігтів, зубів тощо), судово-психіатрична, криміналістична (трасологічна, судово-балістична, криміналістична, експертиза матеріалів і речовин). Комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, за якого окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку. Найчастіше під час розслідування вбивств військовослужбовців перед комплексною експертизою ставляться завдання: 1) визначити механізм утворення ушкоджень; 2) установити характеристики або ідентифікувати знаряддя, що заподіяло ушкодження, реконструювати взаємоположення нападника й потерпілого; 3) визначити дистанцію і напрямок пострілу; 4) ототожнити ділянку місцевості слідами ґрунту тощо.

Ключові слова: спеціальні знання, експертизи, види експертиз, умисне вбивство, умисне вбивство військовослужбовця.

Syvoded I. S. USE OF SPECIAL KNOWLEDGE AND PROBLEMS OF APPOINTMENT OF FORENSIC EXAMINATIONS IN THE INVESTIGATION OF INTENTIONAL MURDER OF SERVICE OFFICIALS

The article is devoted to the use of special knowledge and the study of the problems of the appointment of forensic examinations in the investigation of premeditated killings of servicemen during hostilities. It is known that in criminal procedural activity special knowledge is used in two forms: the use of special knowledge in the course of certain investigative actions and in the framework of examination. In contrast to the participation of a specialist, the examination is characterized by the fact that a person who has certain knowledge, in accordance with a special procedure, conducts research and gives a conclusion that serves as an independent source of evidence. Forensic examinations are classified, in addition to procedural and organizational division into primary, secondary, basic, additional, commission and complex, can be divided into types, which, in turn, depends on the object and objectives of the study and have their subtypes. In cases of premeditated murder of servicemen, the following main types of forensic examinations can be distinguished: forensic medical examination (examination of a corpse, examination of physical evidence, examination of hair, nails, teeth, etc.), forensic psychiatric examination, forensic examination (trasological, forensic ballistic, forensic examination, examination of materials and substances). Comprehensive examination is first of all a procedural concept. It is an independent type of forensic examination, a procedural form of complex research, in which separate, relatively independent studies carried out by representatives of different fields of knowledge are in organic connection with each other. Most often, when investigating the murders of servicemen, the complex examination is preceded by the following tasks: 1) to determine the mechanism of damage formation; 2) establish the characteristics or identify the weapon that caused the damage, reconstruct the relationship between the attacker and the victim; 3) determine the distance and direction of the shot; 4) identify the area with traces of soil, etc.

Key words: special knowledge, examinations, types of examinations, premeditated murder, premeditated murder of a serviceman.

Проблемам використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у криміналістиці приділялася велика увага. Можна вважати, що це питання вивчено достатньою мірою. Багато вітчизняних учених, наприклад А.Ф. Волобуєв,

В.А. Журавель, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, Н.І. Кліменко, О.С. Сاینчин, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковський та інші, у цій частині схильні до думки, що в кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання застосовуються

у двох формах: використання спеціальних знань під час окремих слідчих дій і в межах проведення експертизи. Водночас до спеціальних знань вони зараховують будь-які знання й уміння об'єктивного характеру, отримані в результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи [1; 2; 4; 6; 10].

Однак потрібно зазначити, що між особами, які володіють спеціальними знаннями, й експертами є іноді різниця в процесуальному характері використання їхніх знань. Експерт – це особа, яка через свої специфічні знання і процесуальне положення зобов'язана дати висновок із призначуваної експертизи. Водночас експерт завжди попереджається про кримінальну відповідальність за неправомірну експертизу та його висновки з досліджень служать джерелами доказів, а спеціалісти попереджуються про кримінальну відповідальність щодо надання неправдивих свідчень під час допиту в суді та на досудовому слідстві.

Другою формою використання спеціальних знань компетентних осіб є судова експертиза. Судова експертиза призначається в разі, коли для розв'язання певних питань під час провадження розслідування в справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. На відміну від участі фахівця, проведення експертизи характеризується тим, що особа, яка володіє певними знаннями, з дотриманням особливого процесуального порядку здійснює дослідження і дає висновок, що служить самостійним джерелом доказів. Результатом експертизи є висновок експерта про факти, що не є очевидними, тоді як допомога фахівця призводить до виявлення в процесі слідчої дії фактів, доступних загальному безпосередньому сприйняттю.

Зазначається, що кримінальний процесуальний закон передбачає обов'язкове проведення експертизи (ст. 242 КПК України): 1) для встановлення причин смерті; 2) для встановлення тяжкості й характеру тілесних ушкоджень; 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності в справі даних, що викликають сумнів щодо його осудності; 4) для встановлення статевої зрілості потерпілого у справах про злочини, передбачені ст. 155 КК України; 5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для розв'язання питання про його кримінальну відповідальність і якщо водночас немає відповідних документів і неможливо їх одержати [2].

Поняття судової експертизи обумовлюється її змістом, метою і завданнями, що вона розв'язує. Її сутність розкриває ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обстави-

ни справи, яка є у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду [1].

З наведеного законодавцем визначення ми бачимо, що суб'єктом проведення експертного дослідження є експерт – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій у постанові слідчих органів, судді або за визначенням суду доручено провести експертизу й дати за її результатами висновок. **Експерт** – особа, яка через свої специфічні знання і процесуальне положення зобов'язана дати висновок з призначуваної експертизи.

Експертом може бути призначена особа, яка має необхідні знання для подання висновку з досліджених питань, незалежно від того, чи працює вона в спеціальній експертній установі і є професійним експертом або не працює в такій установі і проведення експертиз не входить у коло її службових обов'язків. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про судову експертизу», Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур і громадян.

Говорячи про видову класифікацію судових експертиз, хотілося б зазначити, що, крім процесуального й організаційного розподілу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні і комплексні, вони можуть бути розділені за видами, що, зі свого боку, залежить від об'єкта і завдання дослідження, та мають свої підвиди.

Крім того, ці дві форми застосування спеціальних знань розрізняються: 1) за обов'язками суб'єктів: висновки фахівця використовуються тільки в оперативних цілях, доказового значення не мають, а обов'язок експерта – подання висновку; 2) за формою процесуальної фіксації: висновки фахівця фіксуються в протоколі слідчої дії, а висновки експерта в самостійному процесуальному документі – висновку експерта, який є самостійним джерелом доказів; 3) за порядком появи в кримінальному процесі: фахівець запрошується слідчим в усній формі, а експерт – після винесення спеціальної постанови про призначення експертизи.

Деякі автори визначають провадження експертизи як процесуальну дію, що полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого (суду) речових доказів і інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного розв'язання справи [5; 9; 10].

Також можливо визначити поняття предмета й обсягу експертизи, а саме: 1) предмет експертизи визначається питаннями, поставленими слідчим або судом. Це означає, що предметом кожного виду судової експертизи є факти, які можна установити за допомогою спеціальних знань у конкретній галузі науки й техніки; 2) об'єкти

експертизи – матеріальні носії доказової інформації, зібрані й надані експертів слідчим або судом та одержання доказів, що є джерелом (висновок експерта), у результаті використання спеціальних знань.

Нами підтримується запропоноване В.О. Коноваловою визначення предмета експертизи, зокрема те, що предмет науки і предмет основаної на ній експертизи – поняття різних рівнів. Тобто предмет науки – певна група об'єктивних закономірностей дійсності, предмет же експертизи – це ті обставини, які можна установити за допомогою результатів пізнання наукою свого предмета [10, с. 311].

Зазначені обставини й думки авторитетних учених, які розглядають питання про поняття судової експертизи, її предмет та об'єкт, дали нам змогу сформулювати певне розуміння сутності цього питання, у результаті чого ми дійшли висновку, що судова експертиза – це процесуальна дія експерта, що полягає в дослідженні за дорученням слідчого (органу дізнання) або суду різних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінальної справи із застосуванням спеціальних знань у певній галузі науки, техніки, в іншій сфері людської діяльності і подання на основі цих досліджень висновків зі спеціальних питань у встановленій законом формі.

Види та особливості призначення судових експертиз

Що ж стосується судових експертиз, призначуваних у справах про умисні вбивства військовослужбовців, то можна виділити такі основні види таких експертиз і їхні підвиди:

1. Судово-медична експертиза, відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я: а) експертиза трупа проводиться з метою встановлення причини смерті й обставин, що її супроводжували, локалізації та механізму утворення ушкоджень, послідовності заподіяння тілесних ушкоджень, часу настання смерті тощо; б) експертиза речових доказів – виділень (крові, слини, сперми), а також залишків тканин, умісту шлунку тощо – з метою встановлення їхнього походження, визначення групових факторів; в) експертиза волосся, нігтів, зубів тощо [8].

2. Судово-психіатрична експертиза, відповідно до зазначеного закону, а також до Закону України «Про психіатричну допомогу», проводиться з метою дослідження психічного стану людини в момент скоєння злочину й у період розслідування або розгляду справи в суді для розв'язання основного питання про осудність або неосудність злочинця, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно [9].

3. Криміналістична експертиза відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз і Науково-методичних рекоменда-

цій із питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерством юстиції України [22]:

а) трасологічна – установлює: тотожність людини за залишеними нею відбитками пальців, слідами її зубів та іншими частинами тіла; тотожність взуття слідам на ґрунті, підлозі; тотожність знарядь і інструментів за залишеними ними слідами (ударом, розрізом, розпилом тощо). Трасологічне дослідження дає змогу встановлювати також і напрямок впливу;

б) судово-балістична експертиза – установлює:
– чи з цієї зброї вистріляна ця куля, викинута гільза;

– чи є цей предмет вогнепальною зброєю, з якої відстані і з якої точки вчинено постріл тощо;

в) криміналістична експертиза з метою встановлення особистості за зовнішніми ознаками – дає змогу за ознаками зовнішності людини (будова тіла, фігура, зріст та її окремі частини, голова, обличчя, шия, плечі тощо), ознаками, що характеризують стать, вік, функціональні ознаки (мовлення, голос, хода тощо) ідентифікувати людину;

г) експертиза матеріалів і речовин.

Як показує практика, перелічені вище експертизи найчастіше трапляються під час розслідування кримінальних справ про вбивства.

Раніше ми зазначали, що експертизу як самостійну форму застосування спеціальних пізнань характеризує сукупність ознак: а) особлива процесуальна форма дослідження; б) істотність встановлюваної обставини для справи; в) провадження досліджень компетентними фахівцями; г) подання ними висновків і формулювання висновку.

Проведення експертизи передбачає низку дій і рішень слідчого і суду. До них належать: ухвалення рішення про провадження експертизи, вибір експертної установи й експерта, підбір об'єктів дослідження і порівняльних матеріалів, контакт експерта і слідчого в процесі провадження експертизи, оцінка наукової вірогідності й доказового значення виконаної експертизи.

Дійшовши висновку про необхідність провадження експертизи, слідчий повинен правильно визначити момент її призначення. Водночас треба мати на увазі, що: а) з постановою про призначення експертизи і з висновком експерта повинен бути ознайомлений обвинувачений, якщо він є в кримінальній справі; б) одержання необхідних для експертизи об'єктів, документів і матеріалів може потребувати самостійних слідчих дій; в) перевірка й оцінка висновку експерта також можуть бути пов'язані з виконанням додаткових слідчих дій.

Особливої уваги заслуговує підготовча робота з встановлення фактів, що повинні використовуватися експертом як вихідні дані. Вона характерна для випадків, коли за допомогою експертизи

досліджуються не речові докази, а обставини справи. Слідчий шляхом слідчих дій повинен довести факти, що мають значення для експертизи і для справи, установлення яких не вимагає застосування спеціальних пізнань.

Велике значення має правильне складання постанови про призначення експертизи. Вона складається з трьох частин: вступної, описової і резолютивної. У цій постанові, крім даних, зазначених у ст. 244 КПК України, указуються підстави для проведення експертизи, прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, за якими експерт повинен дати висновок, об'єкти, що мають бути досліджені, а також перераховуються матеріали, що надаються експерту для ознайомлення. Якщо експертиза проводиться в експертній установі, експерт вказує у вступній частині висновку, що він попереджений про кримінальну відповідальність за подання свідомо помилкового висновку, і засвідчує це своїм підписом. До вищевказаного треба уточнити, що якщо об'єкти дослідження внаслідок своїх великих розмірів або з інших причин не можуть бути надіслані до експертної установи, у постанові про призначення експертизи вказується, де розташовані ці об'єкти і час, коли експерт може їх досліджувати. У разі, коли експерту необхідно використовувати широку сукупність відомостей про обставини справи, наприклад, під час проведення судово-психіатричної експертизи і деяких інших експертиз допускається надсилання йому всіх матеріалів справи. Якщо в справі призначаються кілька експертиз, про кожну з них виноситься окрема постанова, навіть у разі проведення їхніми співробітниками однієї експертної установи.

Особливості оцінки та призначення комплексної експертизи

Комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, під час якого окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку. Оскільки провадження комплексної експертизи в кожному випадку зумовлене питаннями, що вимагають застосування різних знань, які є надбанням двох або більше наук, відповідні фахівці проводять необхідні дослідження спільно. Розширення можливостей судової експертизи прямо пов'язано з підвищенням ефективності комплексного дослідження об'єктів експертизи. Насущні потреби експертної практики настійно вимагають законодавчого розв'язання таких питань: 1) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, які беруть участь у провадженні комплексної експертизи; 2) порядок формування висновків учасників

комплексної експертизи; 3) порядок провадження міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу); 4) правовий статус провідного експерта як організатора і керівника діяльністю комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Як показує практика, перелічені вище експертизи найчастіше трапляються під час розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, але певні особливості мають оцінки та призначення **комплексної експертизи**.

Найчастіше під час розслідування вбивств військовослужбовців перед комплексною експертизою можуть ставитися такі завдання: 1) визначити механізм утворення ушкоджень; 2) установити характеристики або ідентифікувати знаряддя, що заподіяло ушкодження, реконструювати взаємоположення нападника й потерпілого; 3) визначити дистанцію і напрямок пострілу; 4) ототожнити ділянку місцевості слідами ґрунту тощо [8].

Водночас варто зауважити, що окремі сучасні автори визначають більш широке коло форм застосування спеціальних пізнань під час розслідування злочинів. Відповідно до їхніх позицій, спеціальні пізнання можуть застосовуватися: а) безпосередньо слідчим і судом, що здійснюють розслідування і розгляд кримінального провадження; б) шляхом одержання довідок і консультацій у компетентних осіб; в) шляхом залучення фахівців для участі в слідчих діях; г) шляхом ревізії; г) шляхом експертизи.

Крім зазначених, є й інші питання, що постають у практиці провадження комплексних експертиз, які вимагають свого процесуального розв'язання [8, с. 116–117]. Провадження комплексної експертизи під час розслідування вбивств військовослужбовців у низці випадків належить до початкових слідчих дій. Оцінка висновку комплексної експертизи, вчасно призначеної і проведеної, дає змогу вже в початковій стадії розслідування вбивства одержати досить цінну інформацію про обставини скоєного злочину. Цінність цієї інформації зумовлена низкою причин. **По-перше**, на початку розслідування вбивства слідчий найчастіше не має певних даних, необхідних для перевірки версій. Висновок комплексної експертизи певною мірою заповнює цю прогалину. **По-друге**, деякі з обставин, установлених комплексною експертизою, не можуть бути з'ясовані іншими шляхами. **По-третє**, проведення комплексної експертизи, порівняно з роздільними і послідовними експертизами за інших рівних умов дає змогу скоротити час дослідження, що сприяє більш оперативному розслідуванню злочинів.

Під час розслідування вбивств військовослужбовців найчастіше проводяться комплексні методико-криміналістичні експертизи, що передба-

чають медико-балістичні і медико-трасологічні. Також можливі хіміко-біологічні, хіміко-фізичні, медико-хімічні, медико-генетичні та деякі інші сполучення видів експертиз для розв'язання багатьох питань, що постають під час розслідування вбивств.

Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані під час огляду місця події і під час провадження інших початкових слідчих дій. Водночас варто забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, у разі вбивства військовослужбовця з вогнепальної зброї не варто робити зіскрібків із країв ушкодження, не можна шукати рани із прилягаючими шматочками тканини й вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ньому дефектами та слідами вогнепальних ушкоджень подається експертам і досліджується комплексною медико-балістичною експертизою одночасно з вивченням поранень на трупі.

Вищеперелічені рекомендації повною мірою стосуються й випадків розслідування вбивств військовослужбовців, вчинених механічними засобами (колючо-ріжучими, рублячими, тупими і т. ін.). Збереження можливості вивчення різних властивостей об'єкта, що можуть незабаром зникнути, видозмінитися й у такий спосіб утруднити або взагалі виключити провадження експертизи, є важливою умовою підготовки об'єктів для комплексної експертизи.

Коли є підстави думати, що вбивство скоєне з використанням паливно-мастильних матеріалів або ж на місці вбивства виявляються харчові продукти, тютюнові вироби, різні біологічні об'єкти і т. п., комплексна експертиза призначається негайно на підставі огляду.

Комплексні експертизи під час розслідування вбивств зазвичай проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, треба визначити і правильно називати ту установу, якій доручається проведення експертизи. У разі, коли провадження комплексної експертизи доручають, відповідно, двом або більше установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то до кожної з цих установ необхідно надіслати по примірнику постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти й матеріали вислати за однією з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові.

Оцінка висновку комплексної експертизи під час розслідування вбивств більш складна, ніж оцінка висновку іншої експертизи. Зумовлено це тим, що комплексна експертиза, по-перше, ґрун-

тується на низці досліджень, через що доводиться аналізувати значно більшу кількість даних. По-друге, комплексна експертиза провадиться кількома фахівцями, тому оцінюється діяльність кожного з них окремо і всієї комісії загалом.

Проведеними нами дослідженнями встановлено, що комісійні експертизи з умисних убивств військовослужбовців проводяться вкрай рідко. Але цікавим є оголошений висновок експертів за результатами проведення 26 вересня 2020 року судової комісійної військової експертизи (**комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза**).

Відповідь на основне питання з вказаної експертизи однозначна: дії посадових осіб штабу АТО на чолі з начальником штабу генерал-майором Віктором Назаровим, що здійснювали планування та проведення операції щодо перевезення зведеної парашутно-десантної роти літаками Іл-76 14 червня 2014 року, перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців, членів екіпажу, втрати озброєння, техніки та іншого військового майна (генерал Віктор Назаров засуджений до 7 років позбавлення волі) [322, с. 185].

Література

1. Закон України «Про судову експертизу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
2. Закон України «Про психіатричну допомогу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Харків : Право, 2019. С. 573–574.
4. Криміналістика : підручник / за ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Хар. нац. Ун-т. внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.
5. Настільна книга слідчого. *Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Київ, 2011. С. 88–90.
6. Саїнчин О.С. Розкриття і розслідування умисних вбивств: концептуальні і практичні основи : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 408 с.
7. Саїнчин О.С. Загальна теорія та практика застосування комплексних судових експертиз (за матеріалами кримінального провадження обвинуваченого генерал-майора Віктора Назарова). *Судова та слідча практика в Україні*. 2017. Вип. 3. С. 14–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jipr_2017_3_5.
8. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 7 липня 2017 року № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістика : енцикл. словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків : Право, 2012. 560 с.
10. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Факт, 2001. 311 с.